

УДК 378.126

DOI: 10.32342/2522-4115-2019-2-18-22

І.А. ДОБРЕНКО,
*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Бердянського університету менеджменту і бізнесу*

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

У статті розкрито основні моменти психологічних основ професіоналізації студентів, які враховують психологічні особливості віку, актуалізують психологічні прояви професійно значущих якостей особистості. Підкреслено, що у цьому віці відбувається перебудова індивідуального потенціалу, соціального змісту, формування стратегій для постійного професійного розвитку, необхідність удосконалення соціальних стандартів і соціальної ролі, власної позиції та набуття відповідного соціального статусу.

Окреслено сутність професійної придатності студента до майбутньої діяльності, процес вибору та визначення майбутньої професії, вміння розробляти комплекс професійно значущих якостей.

Визначено сутність концептуальних орієнтирів. Наведено властивості, які є основними орієнтирами предмета професійної підготовки. Мотиви, цілі та плани реалізації змісту професійної підготовки мають першорядне значення для оволодіння професійною діяльністю.

Досліджено організацію формування спеціальних, професійно важливих знань, умінь та навичок майбутнього фахівця.

Розглянуто діяльність особистості як прагнення суб'єкта вийти за власні межі, розширити сферу діяльності, діяти поза цими межами, незалежно від вимог ситуацій.

Виявлено, що функція планування предмета навчання відбувається за наявності мотиву та плану, які дають уявлення про те, що людина має зробити для досягнення своїх цілей. З'ясовано, що мета досягається самоконтролем у дотриманні власної позиції суб'єктивності діяльності, прийняття рішення про наявність чи відсутність відхилень у власній поведінці.

З'ясовано, що для сучасної молоді стало важливим визначити ціннісно-смісловий простір його життєвого стилю поведінки, суб'єктивні позиції та погляди на навколишній світ, людей. Визначено, що ціннісно-смісловий простір життя є психологічною основою для накопичення майбутнім студентом нових потенціалів особистості.

Ключові слова: професіоналізація, компетенції, планування, моделювання, активність.

В статье определены принципиальные моменты психологических основ профессионализации соискателей образования. Выяснена профессиональная пригодность студента к будущей деятельности, процессу выбора, определения будущей профессии, способности к развитию комплекса профессионально значимых качеств.

Исследована организация формирования специальных, профессионально важных знаний, умений и навыков будущего специалиста.

Рассмотрена личностная активность как стремление субъекта выйти за собственные пределы, расширить сферу деятельности, действовать вне этих границ, без учета требования ситуаций.

Выявлено, что функция планирования субъекта обучения имеет место при наличии мотива и плана.

Ключевые слова: профессионализация, компетенции, планирование, моделирование, активность.

Постановка проблеми. Випускникам закладів вищої освіти як переважній кількості підготовлених фахівців, покликаних реформувати суспільство, треба вміти адекватно реагувати на його перетворення. Тому є актуальною проблема до-

слідження психологічних основ становлення професіоналізації у студентської молоді. Для її розв'язання потрібно використовувати світовий науковий потенціал, зберегти досягнення вітчизняної школи, накопичити новий інтелектуально-духовний потенціал молоді.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретико-методологічні підходи та концептуальні ідеї щодо професійної підготовки випускників закладів освіти висвітлено у працях І.Д. Бега, І.А. Зязюна, О.М. Ігнатович, Н.І. Литвинової, Н.Г. Ничкало, П.С. Перепелиці, Н.А. Побірченко, Б.О. Федоришина, С.В. Чистякової та ін. Категоріальну сутність закономірностей розвитку особистості та положення про концептуальні ідеї розвитку особистості в умовах професійного навчання – у працях К.К. Платонова, В.В. Рибалки, Г.К. Костюка, С.Д. Максименко.

Про психолого-педагогічні принципи побудови особистісно-орієнтованої професійної підготовки молоді та загальний підхід в організації неперервної освіти писали Г.О. Балл, Н.Г. Ничкало, В.В. Рибалка, С.О. Сисоєва.

Аналіз наукової літератури свідчить про те, що більшість дослідників, які здійснювали експериментальне вивчення структури здатності молоді до підприємництва і бізнесу, пропонували розв'язання проблеми її розвитку на основі вдосконалення дидактичних принципів трудової та професійної підготовки молоді на всіх етапах навчання. Актуальними вважаються потреба розвитку у випускників здатності оволодівати новими технологіями, способами пошуку та користування інформацією про ринок праці тощо. Серед провідних індивідуальних властивостей, притаманних майбутньому фахівцю, О.В.Киричук, Н.А. Побірченко, Ю.М. Швалб визначають самостійність мислення, самоорганізованість, упевненість, компромісність, вільне спілкування, емоційно-вольову саморегуляцію. Чільне місце посідають розробка принципів особистісно орієнтованої професійної підготовки у працях О.І. Кульчицької, І.П. Манохи, В.Ф. Моргуна, О.М. Отич, О.Є. Самойлова, С.О. Сисоєвої, Л.О. Хомич та ін.

Незважаючи на вагомий теоретичний та методологічний напрацювання з цієї проблеми існує ряд невирішених питань, які пов'язані з психологічними чинниками працевлаштування випускників професійно-технічних навчальних закладів. Зокрема, недостатньо визначеними в цьому плані є базові орієнтири професійної підготовки фахівців.

Формулювання цілей статті. Мета статті концентрована у психологічному обґрунтованні орієнтирів підготовки і становлення професіоналізації студентської молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дискусії щодо створення психологічних основ організації індивідуального професійного навчання, розвитку професійної індивідуальності студентів сьогодні замінюються обговоренням концепцій, технологій професійної освіти, стандартів нових навчальних дисциплін, спецкурсів. Загальна психологія та її галузева практична сфера ще не мають достатньо чіткої теорії і методології дослідження психологічних основ формування інтегрованої за змістом професійно-індивідуальної компетентності майбутніх фахівців, здатних працювати на ринку послуг, слабо діє тематичний психодіагностичний інструментарій, безпосередньо спрямований на самодіагностичне виявлення професійної компетентності. Більше того, питання про специфічність професійно-індивідуальної компетенції фахівця, її функції, шляхи ефективного становлення ще недостатньо актуалізовані, незважаючи на велику кількість як зарубіжних, так і вітчизняних досліджень.

Принциповими моментами у визначенні психологічних основ професіоналізації здобувачів освіти були врахування психологічної сенситивності студентського віку, опора на зв'язки зовнішніх впливів із внутрішніми можливостями студентів сприйняти їх, актуалізація психологічних виявів професійно значущих особистісних новоутворень, які є підставою для прогнозування стану їх психолого-професійної компетентності.

Специфіка процесу професіоналізації студентів у багатьох аспектах залишається нерозв'язаною проблемою. Вважається, що проблема організації особистісного розвитку в професійному навчанні на університетському рівні не є провідною. Тож питанням формування ставлення здобувачів до навчання, їх готовності до оволодіння психологічними знаннями, індивідуальною професійною компетентністю, діагностичного самоконтролю в університеті не відведено належного місця.

Разом із тим підкреслимо, що саме в студентському віці відбуваються реструктуризація індивідуального потенціалу, вихід його за межі власне природозумовлених властивостей, соціальне наповнення змісту ціннісними утвореннями, формування стратегій неперервного професійного саморозвитку. У студентів виникає потреба вдосконалити соціаль-

ний норматив, соціальну роль, ствердити при цьому власну позицію та набути відповідного соціального статусу.

Розробляючи цю проблему, нами виявлено основні концептуальні орієнтири у її розв'язанні.

1. Протягом навчання в університетах відбуваються значні динаміко-інтегративні процеси у становленні індивідуальних властивостей особистості і відповідної психологічної структури навчально-професійної діяльності майбутніх фахівців.

2. Упродовж професійної фахової підготовки в студентів формується професійно-індивідуальна спрямованість на діяльнісне оволодіння предметними компетенціями.

3. Професійно-індивідуальний структурний зміст спрямування складає психодіагностичні засади цілісного вивчення особистості студентів, здатних до професіоналізації.

4. На основі обґрунтованої структури діяльності, методів емпіричного психодіагностичного вивчення актуального рівня розвитку природозумовлених індивідуальних властивостей особистості здобувачів можливе розроблення особистісно-орієнтованих психологічних основ у процесі професіоналізації.

5. Системне і поетапне визначення особистісно-орієнтованих психологічних основ професіоналізації забезпечує: психологічну готовність здобувачів до вибору стратегій неперервного розвитку професійної індивідуальності; предметну компетенцію в моделюванні освітнього середовища для реалізації професійно-індивідуальної діяльності на засадах психодіагностичного самостійного моніторингу.

Відомий психолог Б.Г. Ананьєв справедливо зазначав, що «людина в значній мірі стає такою, якою її робить життя в певних обставинах, у формуванні яких вона сама бере участь. Людина, проте, не є пасивним продуктом суспільного середовища або жертвою гри генетичних сил. Усвідомлення і зміна обставин сучасного життя власною поведінкою і працею, утворення власного середовища засобами суспільних зв'язків – все це прояв соціальної активності людини в її власному житті» [1].

У сучасному суспільстві задоволеність студента своєю професією залежить не тільки від самого процесу навчання, а й від зовнішніх факторів. До них належать: умови професійного навчання, соціально-психологічні особливості колективу викладачів, адміністрації закладу вищої освіти, рівень матеріального забезпечення навчального процесу, престижність професії тощо. Для формування почуття задоволеності професією студентів важливо вміння самостверджуватися, самовдосконалюватися, самооцінювати свої можливості з перших кроків навчання. Таким чином, поняття «професійна індивідуальність» використовується для характеристики властивостей особистості студента також і з погляду її відповідності умовам організації професійного навчання.

Входження здобувачів освіти у професійне навчання потребує формування властивості, що свідчить про рівень індивідуальних можливостей молоді успішно виконувати навчальні функції протягом певного часу. Ця властивість зазвичай є інтегральною характеристикою суб'єкта навчання.

З'ясування професійної придатності студента до майбутньої діяльності включає в себе процес вибору, визначення майбутньої професії на основі діагностики і прогнозування можливостей здобувача ефективно навчатися й успішно її освоїти, а також здатність до розвитку комплексу професійно значущих якостей.

Становлення професіоналізації – це забезпечення динамічності у взаємодії процесів реалізації індивідуальних властивостей і надбання студентами соціально необхідних якостей власної діяльності. Ефективність динамічної взаємодії процесів реалізації і надбання формуються цілеспрямованим виробленням в особистості навичок самоуправління (самоменеджменту), способів вивчення власних психологічних і психофізіологічних можливостей (самопізнання), індивідуального стилю поведінки та умовами вивчення передового досвіду, які сприяють розвитковій самоідентичності майбутнього фахівця, працівника.

Саме поняття «навчання» психологи інтерпретують як організацію формування професійних знань, умінь та навичок. Отже, стосовно професійного навчання можна сказати, що це організація формування спеціальних, професійно важливих знань, умінь та навичок майбутнього спеціаліста. Визначаючи сутність концептуальних орієнтирів, проілюструємо окремо їх зміст (рис. 1).

Для чіткого розкриття призначення орієнтирів і їх функцій кожний наступний орієнтир за своїм значенням є логічним продовженням попереднього.

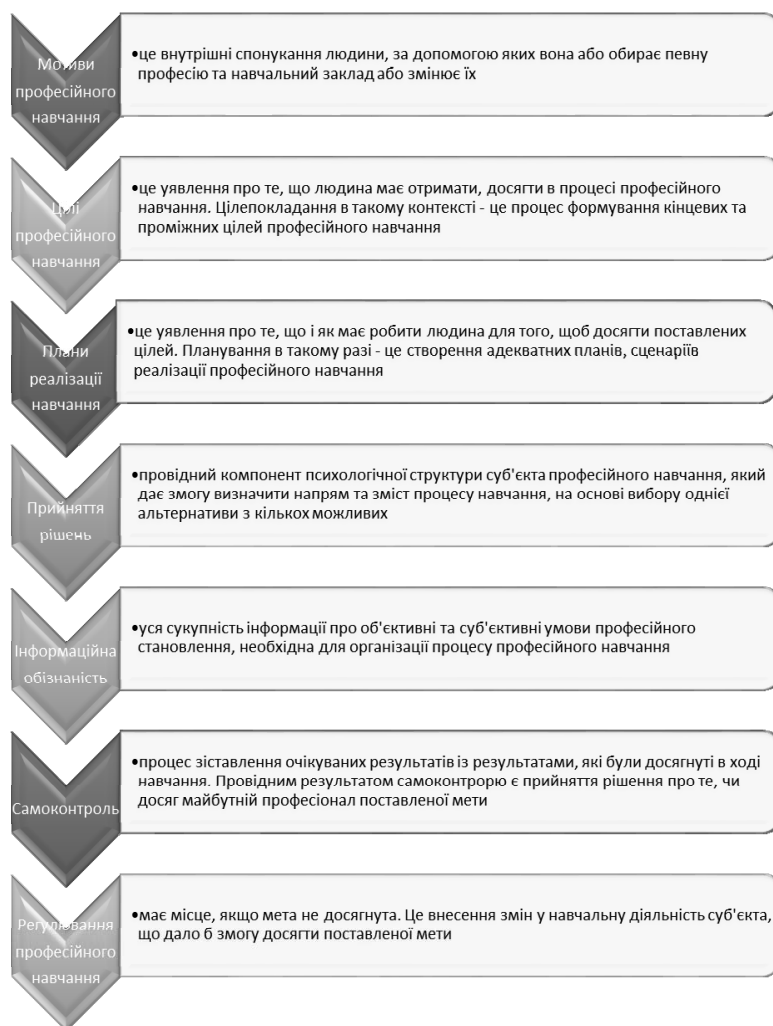

Рис. 1. Концептуальні орієнтири

На рис. 1 наведено сім властивостей, які, на нашу думку, є основними орієнтирами суб'єкта професійного навчання. Насамперед, це мотиви, цілі і плани реалізації змісту професійного навчання, які мають першочергове значення для оволодіння професійною діяльністю. Наступні орієнтири: прийняття відповідних рішень щодо визначення напрямку, стратегій, завдань професійного навчання; володіння необхідною інформацією про умови становлення особистості як професіонала під час навчання у закладах вищої освіти та після його закінчення; самоконтроль і регулювання (або саморегулювання) процесу професійного навчання та власне професійне становлення майбутнього фахівця.

Спираючись на описане вище, теоретично визначено психологічні чинники професіоналізації:

- аналіз суб'єктами професійного навчання заданої і формування особистої професійної мети;
- інтеріоризація передового досвіду у спосіб оволодіння професійною ідентичністю;
- самовизначення стратегій і стилю вироблення та реалізації соціально значущих та особистісно необхідних професійних ідей;
- самодіяльність у виборі професійних знань, самооцінювання та самоконтроль професійних досягнень;
- планування і моделювання альтернативних варіантів власної професійної діяльності.

Під час професійного навчання активність особистості є однією з найважливіших рис суб'єктності і психологічною умовою досягнення поставленої мети. Саме поняття «актив-

ність» використовується у різних науках, у тому числі у фізіології, філософії та психології. У психологічному словнику активність розглядається як загальна характеристика живих істот, їхня особиста динаміка як джерело перетворення або підтримки ними значущих зв'язків із навколишнім середовищем [2]. У психології активність зазвичай співвідноситься з діяльністю і виявляється як динамічна умова її становлення, здійснення та видозміни, як властивість її особистого руху. Особистісна активність розглядається як прагнення суб'єкта вийти за власні межі, розширити сферу діяльності, діяти поза цими межами, без огляду на вимоги ситуацій.

У практичній психології мотив для суб'єкта професійного навчання виступає як безпосередній спонукальна сила та причина його поведінки. При цьому здобувачі вищої освіти далеко не завжди можуть усвідомлювати мотиви професійного навчання.

Джерелом стимулювання вияву суб'єктності, як уже підкреслювалося, є зовнішні чинники: соціально-економічні зміни, макро- та мікросередовище, психологічні закономірні та випадкові події розвитку. Мотивами, які актуалізують суб'єктність діяльності, можуть бути потреби, інтереси, настанови, що виникли під впливом певного соціального стимулювання.

Мета професійного навчання, на відміну від мотивів, завжди усвідомлюється студентами.

Вважається, що у суб'єктів професіоналізації напрям, інтенсивність, будова та динаміка їхньої діяльності визначає не мотив чи мета, а певний вектор «мотив–мета».

Планувальна функція суб'єкта навчання має місце при наявності мотиву і плану. План, як і мета, є формою випереджувального відображення, але на відміну від мети, визначає засоби їх досягнення. План – це уявлення про те, що, як і коли треба робити особистості, щоб досягти поставленої мети. Але мета щодо набуття професійної індивідуальності досягається завдяки самоконтролю за дотриманням власних позицій суб'єктності діяльності. Головна функція самоконтролю полягає у зіставленні реального стану виявів суб'єктності діяльності з певним еталоном та у прийнятті рішення про наявність або відсутність відхилень у власній поведінці. Прийняття рішень у такому разі – це вибір однієї альтернативи із кількох можливих.

Одним із важливих критеріїв цілісної особистості є постійне прагнення виходити за межі своїх можливостей, спрямовувати себе на своє майбутнє, проектувати його, ставити перед собою високі цілі та ідеали, прагнути до вдосконалення власної діяльності. Доповнюючи сформульований критерій цілісності особистості підкреслимо, що таким може характеризуватися суб'єкт діяльності і суб'єктність особистості як провідна його властивість.

Для сучасної молоді вагомим стало визначення ціннісно-смыслового простору свого життя стилем поведінки, суб'єктивними позиціями та поглядами на навколишній світ, людей. Психологи доводять, що саме визначення студентами ціннісно-смыслового простору життя складає психологічні засади накопичення майбутнім студентом нових потенцій особистості.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи сказане, слід наголосити, що головною умовою професіоналізації у молоді психологи називають взаємодію особистості і соціуму. Тільки активний характер взаємодії особистості з навколишнім середовищем формує суб'єкта власного розвитку. Тільки суб'єкт у змозі будувати свою діяльність і ставлення до світу відповідно до власних прагнень, стилю організації життя, почуттів, ідеалів та потреб. У дослідженнях фахового розвитку особистості, її професіоналізації психологи виділяють ядро структури особистості – самосвідомість, яку, на нашу думку, слід вважати провідною характеристикою її суб'єктності. Тому що тільки завдяки самосвідомості, найвищому рівневі свідомості, суб'єкт здатний планувати власну діяльність, вносити зміни в реалізацію запланованого.

Список використаної літератури

1. Ананьев Б.Г. Вибрані психологічні праці: У 2 т. / Б.Г. Ананьев. – М.: Педагогіка, 1980. – Т.1. – С. 119.
2. Квас В.М. Проблема формування готовності майбутніх учителів до професійного самовдосконалення / В.М. Квас // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2015. – Вип. 141. – Част. II. – С. 120–123.
3. Шепеленко Т.Л. Психологічна готовність майбутніх фахівців юридичного профілю до професійного самовизначення / Т.Л. Шепеленко / Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. – 2019. – № 1 (17). – С. 220.
4. Психологічний словник / В.В. Синявський, О.П. Сергєєнков; за ред. Н.А. Побірченко. – К.: Науковий світ, 2007. – С. 15.